

Institut za pedagoška istraživanja
Beograd

Institut za psihologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNİK RADOVA

Urednici

Vladimir DŽINOVIĆ
Tijana NIKITOVIĆ

12. i 13. mart 2021. godine
Online konferencija

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNIK SAOPŠTENJA

Urednici
Vladimir Džinović
Tijana Nikitović

12. i 13. mart 2021.
Online konferencija

PROGRAMSKI ODBOR

Predsednik

dr Vladimir Džinović, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

Dr Dušan Stojnov, redovni profesor
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Zora Krnjaić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Slavica Ševkušić, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Nikoleta Gutvajn, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Ivana Stepanović Ilić, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Biljana Stanković, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Nataša Simić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Marina Videnović, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

msr Sanja Grbić, istraživač saradnik, asistent
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR

Predsednik

msr Tijana Nikitović, istraživač pripravnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZATORI SKUPA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA
Dobrinjska 11/3 • 11 000 Beograd • Srbija
www.ipi.ac.rs

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU, FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU
Čika Ljubina 18-20 • 11 000 Beograd • Srbija
www.f.bg.ac.rs/instituti/IPS/o_institutu

Napomena. Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-9/2021-14/200018).

UKLJUČENOST OCA U RUTINE I RITUALE USPAVLJIVANJA DECE - IZ UGLA MAJKE

Marija Đorđević*, Marina Matejević

Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Teorijski pristup. Uloga oca u detetovom razvoju je bila dugo zanemarivana sve dok se u istraživanju majčinstva nije primetila važnost uticaja oca na dete. Novija istraživanja (Barker, 2008; Gauthier et al., 2004; Zhao, 2018) pokazuju da postoji trend većeg uključivanja očeva u život porodice i bavljenje decom. Ova promena se pripisuje povećanju učešća majke u radnoj snazi i širenju rodnih egalitarnih ideologija (Esping-Andersen, 2009). U ovom novom modelu uključenog očinstva, od očeva se ne očekuje da ispune samo svoju instrumentalnu funkciju u obezbeđivanju materijalne podrške, već i da se aktivno uključe svakodnevnu brigu i vaspitanje dece (Barbeta-Viñas & Cano, 2017). Istraživanja o očinstvu su u naučnoj literaturi u Srbiji još uvek malobrojna. Ona koja postoje ukazuju dosledno na veliki značaj koji prisustvo oca i kvalitet odnosa sa ocem ima na razvoj deteta (Kodžopeljić i sar., 2008; Marinković, 2005), ali i na funkcionalnost porodice u celini (Mihčić i sar., 2006). Značaj učešća oca ogleda se u tendenciji majki i očeva da razvijaju različite interaktivne stilove, u tendenciji da provode vreme sa svojom decom na različite načine: majke veći deo vremena posvećuju rutinskoj nezi, dok očevi vreme sa decom provode većim učešćem u razigranosti i obrazovnim aktivnostima (Craig & Mullan, 2011). Istraživanja pokazuju da na kvalitet očeve uključenosti utiču iskustva iz porodice porekla (Mihčić, 2010), socioekonomski faktori i obrazovni nivo roditelja (Cano et al., 2019; Cha & Song, 2017; Craig & Mullan, 2011), ali i bračna zajednica kao važan kontekst za kvalitet iskustva muškarca u ulozi oca. Kooperativno roditeljstvo predviđa učestalije kontakte na relaciji otac-dete i responzivnije očinstvo (Sobolewski & King, 2005). Učešće oba roditelja u vaspitanju deteta, važno je, dakle, za blagostanje celokupne porodice. Stavovi očeva o važnosti njihove očinske uloge mogu prilično oblikovati njihovu buduću uključenost u roditeljstvo. Međutim, i stavovi majke se ovde pokazuju važnim, te se očevi odlučuju da se isključe iz brige o detetu, ako osećaju i vide da im majke nevoljno prepuštaju dete i nisu sklone da traže njihovu pomoć (Wong et al., 2009). Proučavanje porodičnih rutina i rituala nam omogućava da se izdvojimo iz tradicije identifikovanja "dobrih" i "loših" osobina i da se fokusiramo na to kako porodice pronalaze smisao i ostvaruju uspeh u svom zajedničkom životu. Porodične rutine predstavljaju jasne i spolja vidljive porodične aktivnosti koje se ponavljaju u kontinuitetu tokom vremena, ne menjajući mnogo obrasce izvođenja (Fiese et al., 2002), a rituali odražavaju porodičnu tradiciju koja je snažno povezana sa kulturnim, religioznim ili etničkim karakteristikama i svešću o tome da je „prošlost ugrađena u sadašnjost“ (Wolin & Bennett, 1984: 402). Porodične rutine i rituali nam govore o porodičnoj povezanosti, kao i o snazi i rezilijentnosti unutar porodice

* Email: marija.djordjevic@filfak.ni.ac.rs

(Denham, 2003), a nedostatak pravila, granica, reda, porodičnih rituala ukazuje da porodica nema adekvatnu zaštitnu funkciju. Postojanje porodičnih rituala, dakle, olakšava ostvarivanje vaspitne funkcije porodice (Matejević, 2012). Njihova uloga značajna je u socijalizaciji i prenošenju transgeneracijskih vrednosti unutar porodice shvaćene kao istorijske kategorije. Ipak, usled modernizacije i globalizacije, porodične rutine i rituali su danas sličniji onima u drugim kulturama, nego u našoj tradicionalnoj kulturi. Uspavljivanje danas u našoj kulturi (ali i u drugim kulturama) predstavlja rutinu i ritual koji olakšava tranziciju od budnosti do sna (Đorđević i Matejević, 2020). U tom kontekstu, „rutina za spavanje“ definiše se kao svakodnevni stav porodice prema kojem roditelji, pre nego što ugase svetla, uključe svoju decu u slične aktivnosti, po istom redosledu i pritom se ističe njihov značaj za kvalitet sna (Mindell et al., 2009).

Metod. Predmet ovog istraživanja je uključenost oca u rutine i rituale uspavljivanja dece. Cilj istraživanja je da se na osnovu kvalitativnog pristupa utvrdi način na koji se očevi uključuju u porodične rutine i rituale uspavljivanja dece danas. Ovo istraživanje je deo šireg istraživanja koje je za predmet imalo: porodično vaspitanje u kontekstu rutina i rituala uspavljivanja dece (Đorđević i Matejević, 2020; Đorđević, 2020). Uzorak čine majke dece do 7 godina starosti. Kriterijumi za učešće su bili da dete živi sa oba roditelja i odsustvo bilo kojeg fizičkog ili mentalnog invaliditeta. Odazvale su se samo majke (ukupno 27), što je očekivano s obzirom na tradiciju da u našoj kulturi uglavnom, ili bar podjednako, majke uspavljuju decu. Kao instrument korišćen je polustrukturisani intervju konstruisan za potrebe ovog istraživanja. Za polustrukturisani intervju smo se odlučili zbog potrebe za celovitijom i širom slikom o ovoj pojavi, usmeravanja na otvaranje novih perspektiva i sticanja potpunijeg uvida u do sad nedovoljno istraživanom području, razumevanja potreba, shvatanja, očekivanja majki i aktivnosti očeva, kao i utvrđivanja faktora koji utiču na njihove odluke iz ugla majki. Neka od pitanja, koja se dotiču ove teme, bila su: Da li je i u kojoj meri uključen otac u porodične rutine i rituale uspavljivanja? U koje rutine je uključen i na koji način? Zašto? Kako dete prihvata uspavljivanje od strane drugog roditelja kada niste kod kuće u večernjim satima (usled posla npr.)? Opišite kratko kako dete uspavljuje drugi roditelj, koliko znate o tome. Ispitivanje je sprovedeno tokom 2019. godine, u ličnom kontaktu sa svakim ispitanikom posebno, snimanjem razgovora na audio snimku. Zatim je izvršena transkripcija podataka. Uz ponovno iščitavanje iskristalisale su se još neke teme kojih nije bilo u prvobitnom planu pri konstrukciji intervjuja. U svrhu analize odgovora korišćena je tematska analiza. Uz analizu pojedinačnih odgovora, razmatrane su, dakle, i zajedničke teme koje povezuju odgovore svih ispitanika, kao i upoređivanje dobijenih podataka sa rezultatima dosadašnjih istraživanja. Metodama deskripcije, dedukcije i komparacije su izvedeni zaključci o specifičnostima uključenosti oca u rutine i rituale uspavljivanja dece danas.

Rezultati. Rezultate istraživanja sistematizovali smo u tri kategorije: shvatanje rodni uloga, odnosno uloga majki i očeva u rutinama i ritualima uspavljivanja dece, zatim količina uključenosti očeva, i na kraju način na koji očevi učestvuju u ovim aktivnostima.

U okviru prve teme, analiza odgovora majki pokazala je da zastupljeniji odgovor majki ide u prilog tendenciji da majke smatraju da je „normalno“ da otac podjednako učestvuje, dok su retki primeri odgovora gde majka, najčešće domaćice, smatra da je majka ta koja treba da uspavljuje decu i navode da otac i ne učestvuje u rutinama i ritualima uspavlivanja. U nastavku je primer egalitarnog, modernog stava majki i očeva:

M2 (troje dece): *Kad je tu, ja kupam jedno dete, on oblači drugo, ja kupam jedno, on kupuje drugo i tako dalje, pošto su troje i tako zajednički. Često se i to dešava da mu ja kažem ispričaj im ti priču za spavanje, gde on normalno sve to uradi, često se dešava da im tata suši kose, dakle u potpunosti je uključen oko svega što se uspavlivanja tiče... Zato što ja nisam samohrana majka, i to su njegova deca koliko i moja. I mi od početka imamo taj dogovor, zna se, koliko sam uključena ja, toliko je i on, dakle, od samog starta... Ja i on smatramo da ne postoji muški i ženski poslovi i toga se držimo od početka braka.*

U nastavku su primeri, nešto ređeg, tradicionalnog shvatanja majki i/ili očeva o potrebi učestvovanja oca u uspavlivanju deteta:

M18 (dvoje dece): *Naravno, kad sam radila, on je uključen tad, inače do godinu ipo sam ja tu. Jedino kad mališa zapeva i zatraži pažnju, on onda mora da se uključi... Ne znam tačno što. (duga pauza) Možda je sam sebi čudan da to radi, koliko god da je to normalno. Meni je to potpuno normalno.*

M16 (jedno dete): *Pa, pokušava, nije da neće, ali se ona više za mene vezuje, možda sam i ja kriva za to. Naravno da ja ne bih volela da bude tako, ali je to tako... Bilo je par puta da ja nisam tu, on je pokušavao i pokušavao da je uspava, ali je uspava tek kad ona bude na izmaku snaga, ili ja stignem pa je uspavam.*

Druga tema koju smo analizirali tiče se količine uključenosti očeva u uspavlivanju dece. Analiza je pokazala da je otac uglavnom uključen „maksimalno“, odnosno „kad god je tu“. Neke majke izjavljuju čak da je otac „uključen više“ od njih. Sledi tipičan primer iskaza:

M5 (dvoje dece): *Da, uključen je, od 100% - 99%. Tuširanje, presvlačenje i tako to... Oboje ih uspavljujemo, ako ja ležim sa njom, onda on ljulja mlađeg, ili bude obrnuto.*

Mali je broj primera gde je otac vrlo retko uključen ili samo u jednu određenu aktivnost, na primer – kupanje.

M14 (dvoje dece): *Uglavnom nije tu. On mi pomaže kad ih tuširam, da ih izvadi iz kade, to je to. Sada su već velike, možemo i same. On uglavnom ostane u dnevnom boravku. Nema pravila, nekad dođe u sobu...*

U okviru treće teme analize, bavili smo se načinom na koji su očevi uključeni, što se konkretno odnosi na pitanje da li rutine i rituali uspavlivanja ostaju isti kada ih otac uspavljuje, ili otac to radi na drugačiji način. Majke sa ponosom opisuju da otac „kao da je zaljubljen u njih“ (decu), „to radi na mnogo lepši“ ili „uspešniji način“, ili „kao da ima neku moć“. Većina majki kratko odgovaraju sa „isto“, odnosno „sve radi na potpuno isti način kao ja“. Ima i majki koje eksplicitno navode šta je to što otac radi drugačije od njih, na koji način i zašto. Više majki je navelo da se

očevi pre odluče za pričanje priče nego za pevanje uspavanki, pritom, često, izmišljajući nove priče. Slede karakteristični primeri:

M17 (troje dece): *Tata im priča priče na mnogo drugačiji način, ja im pričam realno, sa istorijskim činjenicama sa nekom tužnom notom, onako kako jeste, a on će preokrenuti priču, uopšte im neće ispričati te neke delove koji bi ih mogli rastužiti.... Kad imaš više dece, to bude - Ajde ti ovo, ja ću ovo itd. Razlikuje se na primer kupanje. Kupanje kod njega traje 2 minuta, kod mene 2 sata. Ja sam temeljnija... (uz osmeh) Razlikujemo se naravno. Svi smo mi različiti ljudi. Imamo različite vrednosti. Meni to ne smeta. Čak što sam starija, smatram da je to dobro...*

M26 (dvoje dece): *Uključen je uveče dosta, kad je tu, on uspavljuje starijeg. On je nekako mirniji i pribraniji i mislim da mnogo lepše to radi od mene... Naravno, to je počelo tek kad sam otišla u porodilište sa mlađim. Do malo pre toga sam ja uspavljivala starijeg. Onda pošto sam morala da mirujem pred kraj trudnoće, starijem se to nije dopadalo - što mama više neće da ga nosi i da skače sa njim i počeo je sam da traži da ga tata uspavljuje. Tu je valjda (otac) nekako stekao samopouzdanja i od tad njih dvojica kad god je on tu - spavaju zajedno.*

Poslednji iskaz, kao i neki prethodno navedeni u analizi, mogu biti primer kada majke mogu da služe kao „stražari“ u odnosu između oca i deteta (Allen & Hawkins, 1999). Sa dolaskom prinove, majka obično starije dete prepusti ocu zbog uvećane količine obaveza, te je uključivanje oca neminovno. Nivo učešća očeva je, dakle, modelovan majčinim uverenjima vezanim za očevu ulogu.

Diskusija i zaključak. Istraživanje je pokazalo da se očevi uključuju u rutine i rituale uspavlivanja male dece, mada ima očeva koji uopšte ne učestvuju. Među iskazima majki uočavaju se tendencije isticanja da očevima ove aktivnosti predstavljaju zadovoljstvo i sreću. Oni otvoreno pokazuju ljubav i nežnost, a umeju da budu i kreativniji od majki kada se pričaju priče pred spavanje.

Na kraju ostaju pitanja u vezi sa onim očevima koji se ne uključuju u uspavlivanje dece – zašto je tako? Pitamo se da li je očevo povlačenje iz rutina i rituala uspavlivanja posledica možda tradicionalnog stava njihovih supruga, odnosno njihovog „stražarenja“? Ili neučestvovanje pojedinih očeva ima veze sa stvarnim nedostatkom vremena i energije za večernju posvećenost deci? Ipak, kako je mnogo više očeva koji učestvuju u ovim večernjim aktivnostima, valja naglasiti i ovde sada, ali i šire, da očeva uključenost može da ima poseban, specifičan, doprinos razvoju i blagostanju deteta, što nam govori i činjenica da među uključenim očevima ima dosta onih koji unose svoje specifične rutine i rituale uspavlivanja.

U ovom istraživačkom poduhvatu uključenost oca istraživana je putem iskaza majki. Činjenica da su se samo majke odazvale pozivu na učešće u istraživanju jasno govori o prisutnoj tradiciji verovanja da su majke „zadužene“ za uspavlivanje dece. Dalje, kako su samo majke davale iskaze o uključenosti očeva, zasigurno formira jednu posebnu, možemo reći jednostranu (a možda i subjektivnu) sliku o uključenosti oca. Verujemo da bismo ispitivanjem očeva dobili drugačije odgovore, ali i imali širu sliku o ovom problemu. Iskazi majki, prikazani

u radu, govore nam i o tome na šta one obraćaju pažnju, kakva su im očekivanja i tome slično. Uvideli smo da majke, govoreći o uključenosti očeva, ističu ravnopravnost u raspodeli obaveza, koja kad je prisutna čini majke ponosnim. U iskazima majki koje same obavljaju rutine i rituale uspavljivanja dece, prisutna je potreba za opravdavanjem odsustva supruga. Ipak, u iskazima majki jasno se primećuje da je učešće oca u uspavljivanje deteta poželjno iz ugla majki, a kako majke govore, poželjno je i iz ugla očeva. Preciznije podatke o učešću oca, kao i o rutinama i ritualima uspavljivanja, njihovom uspostavljanju i promenama do kojih dolazi sa odrastanjem deteta, svakako bi pre dala longitudinalna studija u obliku intervjuisanja članova istih porodica u više navrata tokom nekoliko godina, što je preporuka za buduća istraživanja.

Ključne reči: *uspavljivanje, očevi, uključenost, rutine, rituali*

Literatura

- Allen, S. M. & Hawkins, A. J. (1999). Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work. *Journal of Marriage and Family*, 61(1): 199–212.
- Barbeta-Viñas, M. & Cano, T. (2017). Toward a new model of fatherhood? Discourses on the process of paternal involvement in Urban Spain. *Revista Espanola de Investigaciones Sociologicas*, 159: 13–30.
- Barker, J. (2008). Men and motors? Fathers' involvement in children's travel. *Early Child Development and Care*, 178(7–8): 853–866.
- Cano, T., Perales, F. & Baxter, J. (2019). A Matter of Time: Father Involvement and Child Cognitive Outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 81(1): 164–184.
- Cha, S. E. & Song, Y. J. (2017). Time or Money: The Relationship Between Educational Attainment, Income Contribution, and Time with Children Among Korean Fathers. *Social Indicators Research*, 134(1): 195–218.
- Craig, L. & Mullan, K. (2011). How Mothers and Fathers Share Childcare: A Cross-National Time-Use Comparison. *American Sociological Review*, 76(6): 834–861.
- Denham, S. A. (2003). Relationships between Family Rituals, Family Routines, and Health. *Journal of family nursing*, 9 (3): 305–330.
- Đorđević, M. (2020). Porodične rutine i rituali uspavljivanja dece - kvalitativno istraživanje. *Godišnjak za pedagogiju*, 5(1), 35–58.
- Đorđević, M. i Matejević, M. (2020). Između tradicionalnog i modernog: porodično vaspitanje u kontekstu rutina i rituala uspavljivanja dece. U Mitrović, Lj., Stojić, G., Stanojević, N. (prir.) *Tradicija, modernizacija, identiteti X: Bilans tranzicije u Srbiji i na Balkanu*, Zbornik saopštenja sa naučnog skupa. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Esping-Andersen, G. (2009). *The unfinished revolution. Adapting welfare states to women's new roles*, Bristol, England: Polity.
- Fiese, B., Tomcho, T., Josephs, M., Poltrock, S. & Baker, T. (2002). A review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration? *Journal of Family Psychology*, 16(4): 381–390.
- Gauthier, A.H., Smeedeng, T.M. & Furstenberg, F.F. (2004). Are Parents Investing Less Time in Children? Trends in Selected Industrialized Countries. *Population and Development Review*, 30(4): 647–671.
- Kodžopeljčić, J., Pekić, J. i Genc, A. (2008). Relacije između vaspitnih stavova roditelja i autoritarnosti dece. *Pedagoška stvarnost*, 9-10: 1027–1038.

- Marinković, L. (2005). *Uloga oca u porodici: formiranje identiteta kod adolescenata* (Magistarski rad). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Matejević, M. (2012). Funkcionalnost porodičnih sistema i vaspitni stil roditelja u porodicama sa adolescentima. *Nastava i vaspitanje*, 1, 128-141.
- Mihić, I. (2010). Uključenost oca u brigu o detetu: efekti očevih iskustava iz porodice porekla i kvaliteta relacija u porodici prokreacije. *Primenjena psihologija*, 3, 197-222.
- Mihić, I., Zotović, M., i Petrović, J. (2006). Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost*, 52(1-2), 118-134.
- Mindell, J. A., Telofski L. S., Wiegand B. & Kurtz E. S. (2009). A nightly bedtime routine: impact on sleep in young children and maternal mood. *Sleep*, 32(5), 599-606.
- Sobolewski, J. M. & King, V. (2005). The Importance of the Coparental Relationship for Nonresident Fathers' Ties to Children. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1196-1212.
- Trebješanin, Ž. (1991). *Predstava o detetu u srpskoj kulturi*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Wolin, S. J. & Bennett, L. A. (1984). Family rituals. *Family Process*, 23, 401-420.
- Wong, M. S., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., Neff, C. & Schoppe-Sullivan, S. J. (2009). Parental Beliefs, Infant Temperament, and Marital Quality: Associations with Infant-Mother and Infant-Father Attachment. *Journal of family psychology*, 23(6), 828-838.
- Zhao, S. (2018). Changes in Parental Time with Children in China, 2004-2011. *Journal of Family History*, 43(2), 204-222.